

Vezetéstudomány és tudományos vezetés

Manapság gyakorta hangoztatott, de távlati következményeiben még vajmi kevéssé felmért igazság, hogy korunk tudományos-műszaki forradalma a tudomány-nak közvetlen termelőerővé válását tételezi fel és készíti elő. Olyan mutációk tanúi vagyunk, amelyek elemi erővel sürgetik magának a társadalmi gyakorlatnak tényleges tudománnyá szerveződését. Joggal állapítja meg Sergiu Tămaș a *Sociologia și știința conducerii* című kötetben közölt tanulmányában, hogy a korunkra jellemző mélyreható átalakulások közepette az államhatalom gyakorlását magukra vállaló osztályerőknek, amennyiben megértik az új követelményeket, rá kell eszmélniük, hogy a tudománynak egyszerű segédeszközből az alapvető társadalmi mechanizmusok, a társadalmi irányítás belső, alkotóelemévé kell válnia. (32.)

A hazai társadalomtudománynak e korszerű igény és a belőle fakadó új problémák iránti érzékenységét bizonyítja, hogy már 1971-ben a Ștefan Gheorghiu Társadalomtudományi Akadémia keretében megalakult a szocialista társadalom vezetésének kérdéseit tanulmányozó laboratórium. Ez a kutatócsoport, Miron Constantinescu professzor vezetése alatt, a szaktudományok széles skáláját — kibernetika, automatika, matematika, szociológia, politológia, pszichológia stb. — képviselő szakember-gárda közreműködésével figyelemreméltó munkát fejt ki.

A vezetéstudomány szerteágazó problematikája iránt megnyilvánuló fokozódó érdeklődést félreérthetetlenül jelzi az ide vonatkozó szakirodalom gazdagodása is. Csupán 1971 és 1973 között négy olyan kötet jelent meg, amely többé vagy kevésbé közvetlenül a vezetéstudomány tárgyköréhez kapcsolódik.

Az 1971-ben kiadott *Știința conducerii societății* című kötet jobbára nem tekinthető többnek a sokrétű problematika számbavételénél. A túlnyomóan módszertani vonatkozások következtében itt közvetlenül még fel sem merül a szóban forgó új tudomány sajátosan és meghatározóan szociológiai természetű problémafelvetésének követelménye. Jelenlétét csupán közvetve lehet érzékelni, mindenekelőtt Viorel Cornescu *Conducerea științifică și factorul uman*, Petru Pînzaru *Aspecte psihosociale ale raporturilor de conducere*, Ioan Velea *Considerații asupra unor categorii și valori sociologice ale proceselor de conducere în colectivitățile umane* című tanulmányában. A vezetés eredendően szociológiai megközelítésének gondolata Pavel Apostol *Domeniul științei conducerii societății socialiste* című tanulmányában jut a legteljesebben érvényre.

A másik három ide kívánczó munka már nyilvánvalóan elárulja, hogy a vezetéstudomány alapvetően szociológiai jellegű kimunkálásának követelménye egyértelműen tudatosodott. A *Sociologia și știința conducerii* című, már említett kötet-címválasztásában is világosan kifejezésre juttatja annak az 1972-ben megrendezett tudományos ülésszaknak a fő mondanivalóját, amelynek anyagát újabb tanulmányokkal kiegészítve, egy csokorban közreadja.

Egyáltalán mi köze van a szociológiának a vezetéstudományhoz? Valóban szociológiai probléma-e a társadalomvezetés „technikája”, és ha igen, mennyiben és milyen értelemben? Az összetett kérdésre számos, más és más összefüggéseket feltáró választ kapunk Alexandru Tănase *Cunoașterea—acțiune—conducere*, Haralambie Ene *Rolul structurii și al informației în conducerea sistemelor de acțiune socială* című tanulmányából, de még inkább Sergiu Tămaș *Problematica științei conducerii societății* című írásából. A probléma lényegére azonban talán a legérzékenyebben Elena Florea *Politicul și știința conducerii* című tanulmánya tapint rá. Míg Sergiu Tămaș azokat az alapvető funkciókat veszi számba, amelyek a vezetéstudomány kimunkálásában a szociológiára hárulnak — az általános elméleti és módszertani kérdések elemzése, a társadalmi vezetés „belső” és „külső” környezetének tanulmányozása, a vezetéstudomány fogalmának, törvényeinek és elveinek kidolgozására irányuló interdiszciplináris funkció —, addig Elena Florea a kérdés tartalmi olda-

lára összpontosítja figyelmét. Kimutatja, hogy a vezetés folyamata alapvetően és elsősorban társadalmi jelenség, annál is inkább, mivel mind közvetlenül, mind pedig közvetve a társadalmi rendszer, a hatalmi viszonyok függvénye.

Egészen más összefüggésben, de ugyancsak a szociológiai nézőpont döntő jelentőségét hangsúlyozzák azok a tanulmányok is, amelyek az erkölcsi kapcsolatok terén érvényesülő társadalmi vezetés követelményeit veszik szemügyre, mint például Fred Mahler *Sociologia moralesi și știința conducerii* című tanulmánya, vagy a vezetés erkölcsi szociológiai meghatározóit elemzik, mint például Vasile Popescu *Perspectiva sociologică asupra eticii conducătorului* című írása.

Am bármilyen hangsúlyt kap a szociológiai alapvetés, a kötet több mint 20 tanulmányát végiglapozva, az olvasó mégis azzal az érzéssel marad, hogy a vezetés természetének kérdésére nem kapott szociológiailag kielégítő választ. Ráadásul a tanulmányok csoportosítása egyfelől általános vezetés tudományi problémák, másfelől az iparvállalatok, illetve mezőgazdasági üzemek, szövetkezetek vezetésének különböző konkrét aspektusai szerint önkéntelenül is felmerül az olvasóban a kérdés: van-e valamilyen minőségi különbség az általános társadalomvezetés és az egyes alrendszerek szintjén érvényesülő vezetés között, s ha igen, nem kellene vajon ezt a különbséget nemcsak a vezetés tudomány, hanem a szociológia szempontjából is közelebről megvizsgálni? Igaz, Ovidiu Bădina *Inginerie socială și eficiența cercetării științifice* című tanulmánya felhívja a figyelmet arra, hogy a „társadalomnézői hivatás” az ösztársadalmi méretekben való gondolkodást igényli, mert a vállalati érdekek szemellenző is lehet. Ez a lehetőség is bizonyítja, hogy a szóban forgó problémák esetében a szigorúan vezetés tudományi és a szociológiai szempont nem esik mindenképpen egybe.

Kézenfekvő tehát, hogy a vezetés természetének jobb megértésében a szociológiai megközelítés ígérkezik a leghatékonyabbnak. Maria Popescu *Conducere, participare, conștiință* című könyve (București, 1973) már ennek a megközelítésnek az eredménye. A szerző egyébként már a *Sociologia și știința conducerii* című kötetben közölt tanulmányában előlegezte a vezetés és a vezetésben való részvétel szervezésében történő vizsgálatának gondolatát.

Felvetésének kiindulópontja — és egyszersmind egész könyvének vezérmotívuma — az a felismerés, hogy a vezetés nem egyszerűen tudománytechnikai probléma. A társadalomvezetés igazi lényege korántsem ragadható meg pusztán rendszerelméleti fogalmak segítségével vagy kibernetikai modellezés révén. A kifejezetten tudománytechnikai követelményeken túl a kutatás itt alapvetően társadalmi problémákkal találja magát szemben. Az utóbbiak végső soron az előbbieket jellegét, megoldási módjait szabják meg. „Vezető és vezetett viszonya — foglalja össze fő mondanivalóját a szerző — kifejezetten társadalmi viszony, amely a rendszer egész sajátos részegységének szintjén, amilyen például a vállalat, kifejezi a társadalom általános jellemző jegeit, az uralkodó tulajdonforma meghatározó befolyása alatt.” (181.) Ha a vezetés alapvetően társadalmi viszony, akkor sajátos természete társadalmi együttműködésben és (vagy) társadalmi konfliktusban jut kifejezésre. A tőkés vállalatban a „human relations” gyakorlatát felborító konfliktusok a munkások alárendeltségi helyzetére utalnak a vezetés végső soron meghatározó tőkével szemben. (183.)

Úgy véljük azonban, hogy vezető és vezetett viszonya és a tőkeviszony közötti többé-kevésbé egyenes megfelelés feltételezése a tőke mozgás benső mechanizmusainak túlságosan leegyszerűsített felfogását eredményezheti. Ez a felfogás ugyanis figyelmen kívül hagyja azt az alapvető marxi gondolatot, hogy a tőkés már eleve társadalmilag meghatározott viszonyt személyesít meg, nevezetesen a termelési feltételek uralmát a termelő felett. Nos, mihielyt eltekintünk ettől az alapvető tényőtől, maga a tőkeviszony is könnyen vezető és vezetettek pusztán funkcionális kapcsolatának tűnhet. Ha a vezetés valóban társadalmi — végső soron a tulajdon lényegét hordozó — viszonyként akarjuk értelmezni, akkor azt kell mindenképp megvizsgálnunk, társadalmi viszonyaik vezetik-e az embereket, vagy fordítva, az emberek azok, akik a társadalmi viszonyok alakulását irányítják. Mint ahogy a tőkés nem több megszemélyesített tőkeviszonynál, ugyanúgy a tőkés vállalat vezetése sem más, mint az összrendszeri szinten spontánul érvényesülő társadalmi mozgás egyes részmozzanatainak tudományos megszervezése. Ennélfogva az egyes vállalat szintjén — vezető és vezetettek közvetlen viszonyában — a rendszer alapvető ellentmondásai többnyire csak áttételesen érzékelhetik hatásukat. A jelenkori tudományos-műszaki forradalom kibontakozásának mértékében a tőkés vállalat munkásai hovatovább tudományosan megszervezett vállalatvezetéssel, lassanként olyan kibernetikai gépekkel találják magukat szemben, amelyek a vezetés mind több funkcióját (prospektálás, a tevékenység összehangolása, döntés és ellenőrzés) ellátják. Ilyen

helyzetben nyilván modern luddizmus lenne a vállalati vezetés közvetlen folyamatában keresni a jellegzetesen tőkés tünetek okait. A termelés társadalmosulásának jelenlegi fokán — véleményünk szerint — vezető és vezetett konfliktusát a tőke birodalmában a rend legbensőbb lényegét kifejező és hordozó viszonyként, csak az összrendszer szintjén lehet a maga egészében megragadni.

Mindez, persze, távolról sem hatálytalanítja a könyv mondanivalójának helyességét. A szerző korántsem egyoldalúan fogja fel vezető és vezetett viszonyát. Ellenkezőleg: a mai viszonyok között szerinte így vagy úgy a vezetés egyszersmind a vezetésben való részvétel, illetve részesedés. Ezért itt az osztályviszonyok nem rajzolódhatnak és nem határolódhatnak el közvetlenül és egyértelműen. Jelenvalóságuk és lényegük azokban a konfliktusokban, illetve megoldások irányában és jellegében nyer — többé-kevésbé áttekintés — kifejezést, amelyeket a tőkés vállalatnak a rendszer egészét közvetítő működése óhatatlanul magában hordoz és előidéző.

A szocialista vállalat esetében a vezetésnek mint társadalmi, tehát végső soron osztályviszonynak merőben más a jellege, a lényege. A szerző úgy látja, hogy itt a vezető és vezetett közti megkülönböztetésnek többszörösen viszonylagos jelentése s a kölcsönös társadalmi együttműködésre utaló értelme van. Persze, a szerző pillanatig sem akarja ezzel azt állítani, hogy nálunk vezető és vezetett viszonyát egyértelműen és kizárólag az együttműködés jellemzi. Ellenkezőleg, több fővárosi üzemből végzett konkrét szociológiai felmérés adatai alapján megállapítja: „A vállalat szintjén vezető és vezetett viszonyában az ellentmondás korántsem teljesen kizárt.” (190.) Az ellentmondások értelmezésében, okaik magyarázatában azonban már nem tud ugyanolyan következetesnek maradni, hiszen szerinte az ellentmondás „jobbára csak mint a két funkcionális csoport szerepbeli meg nem értésének következménye jelentkezik”. (191.) Joggal feltehetjük a kérdést: vajon társadalmunk jelenlegi egysége valóban vezető és vezetett közötti, bármiféle objektív (tehát a termelési viszonyok mozgásában gyökerező) ellentmondás lehetőségének kizárását jelenti-e? Vajon az 1972. júliusi pártkonferencia nem éppen erre az objektív lehetőségre hívta fel a figyelmünket, amikor hangsúlyozta, hogy szocialista építésünk jelen szakaszában a termelőerők és termelési viszonyok között ellentmondás feszül? Vajon pártunk vezetőségének a vezetési formák szüntelen fejlesztésére, tökéletesítésére irányuló erőfeszítései nem éppen a vezetők és vezetettek közti objektív konfliktusokat szülő új követelményekre keresnek és kínálnak tudományos, úttörő jelentőségű megoldást? A dolgozók termelői és tulajdonosi minőségének egysége korántsem jelenti azt, hogy e két funkció eleve nem kerülhet egymással ellentétbe, hanem csupán azt, hogy nincsenek többé olyan osztályerők, amelyek számára az ilyen ellentmondás objektív társadalmi létalap. Az objektív ellentmondások leküzdésére irányuló törekvés éppen ezért válhatott általánossá, osztálytársadalmi érdeké, amelyet a legmagasabb fokon a tudományos pártvezetés testesít meg.

Sztranyiczki Gábor

Elmélettel — új kritikai gyakorlatért

Ha nem ismernénk Adrian Marino régebben megjelent könyveit (köztük igényes „Bevezetését” az irodalomkritikába s a modernséget elemző munkáját), legújabb — több mint ezer oldalas! — „szótára” akkor is tiszteletet parancsolna; ilyen vállalkozásokkal, mint amilyen a *Dictionar de idei literare**, tudományos intézetek kutatócsoportjai szoktak büszkélkedni. Marino azonban nem hisz abban, hogy jelentős irodalmi alkotást több ember együtt is létrehozhat — márpedig

ő a kritikát alkotásnak tekinti —, így egymaga vágott neki a hihetetlen szorgalmat, hatalmas műveltséget, nyelvtudást, elemző és szintetizáló képességet igénylő feladatnak: megírni az irodalmi fogalmak, illetve kategóriák „szótárát”, magyarul: az irodalomelmélet lexikonát. A tudós nyugalmával és irigylésre méltó biztonságával nézi szerzőnk az elvégzett s az ezután elvégzendő munkát: már a bevezetőben sem titkolja elégedettségét, amelyet a munka folyamán, majd a kész mű láttán érzett, s az alkotás címszóban meg is teoretizálja ezt a már-már fele-

* Adrian Marino: *Dictionar de idei literare*. Editura Eminescu. București, 1973.